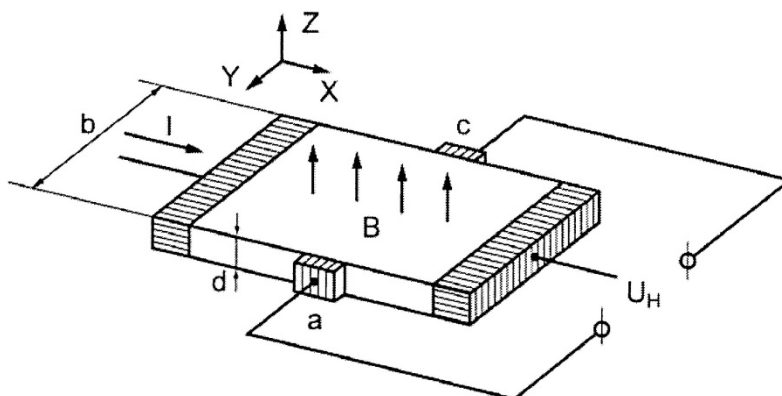

ZJAWISKO HALLA (POMIAR NAPIĘCIA HALLA I WYZNACZENIE KONCENTRACJI NOŚNIKÓW)

WSTĘP

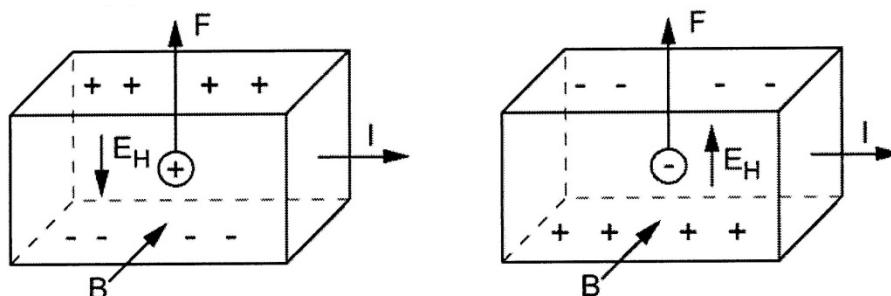
W roku 1879 E.H. Hall zaplanował doświadczenie, które pozwala określić znak ładunków poruszających się w półprzewodniku, a także ich koncentrację i ruchliwość. Niech przez półprzewodnik, mający kształt prostokątnej płytki (Rys. 1.), płynie prąd elektryczny o gęstości $\vec{j}$. W tym przypadku wektor gęstości prądu pokrywa się z kierunkiem wektora natężenia pola elektrycznego $\vec{E}$ przyłożonego do próbki. Jeśli półprzewodnik jest jednorodny, to płaszczyzna ekwipotencjalna, przechodząca przez a i c , ustawiona prostopadle do kierunku pola elektrycznego o natężeniu $\vec{E}$, jest prostopadła również do wektora gęstości prądu $\vec{j}$. Wobec tego różnica potencjałów między punktami a i c jest równa zero. Umieścimy teraz płytkę półprzewodnika w jednorodnym polu magnetycznym, którego linie indukcji są prostopadłe do kierunku przepływu prądu. Jak wiadomo, na ładunek elektryczny q , poruszający się z prędkością v w polu magnetycznym o indukcji $\vec{B}$, działa siła Lorentza:

$$\vec{F} = q(\vec{v} \times \vec{B})$$

Rys. 1. Model do pomiarów napięcia Halla

Kierunek działającej na ładunek siły Lorentza zależy od znaku nośnika ładunku q oraz iloczynu wektorowego prędkości $\vec{v}$ i indukcji $\vec{B}$. Jeśli prędkość nośników ładunku ma składową prostopadłą do indukcji $\vec{B}$, to pod działaniem siły Lorentza następuje odchylenie ładunku w kierunku prostopadłym do $\vec{v}$ i $\vec{B}$. W wyniku tego następuje przestrzenne rozdzielanie ładunków i pojawia się pole elektryczne $\vec{E}_H$ (Rys. 2.).

Rys. 2. Odchylenie nośników ładunku pod wpływem pola magnetycznego w próbkach półprzewodnika z przewodnictwem dziurowym (a) i elektronowym (b)

Konsekwencją rozdzielania ładunków, jest pojawienie się różnicy potencjałów U_H między punktami a i c . Efekt ten nazywamy zjawiskiem Halla, a różnicę potencjałów U_H - napięciem Halla. Pod działaniem siły Lorentza, przy ustalonej przez nas orientacji przestrzennej wektorów $\vec{B}$ i $\vec{E}$, dziury w półprzewodniku

akceptorowym (Rys. 2a.) lub elektrony w półprzewodniku donorowym (Rys. 2b.) odchylają się ku górnej ściance próbki, a na dolnej ściance występuje niedostatek odpowiednich nośników ładunku. To powoduje powstanie przeciwnego co do znaku ładunku w stosunku do ładunku na górnej ścianie. Ten proces trwa dopóty, dopóki wzrastające w wyniku rozdzielania nośników ładunku poprzeczne pole elektryczne E_H nie wytworzy siły działającej na swobodne nośniki ładunku równoważającej siłę Lorentza. W stanie równowagi siły te mają równe wartości, a dla elektronowego półprzewodnika spełniają równość:

$$e \cdot E_H = e \cdot v \cdot B$$

Jeżeli szerokość półprzewodnikowej próbki wynosi b a jej grubość d , to różnica potencjałów U_H wynosi:

$$U_H = E_H \cdot b = -v \cdot B \cdot b$$

Natężenie prądu sterującego I_x , gęstość prądu j oraz prędkość nośników v spełniają zależności:

$$\begin{aligned} I_x &= j \cdot S ; & S &= b \cdot d ; \\ j &= e \cdot n \cdot v ; & U_H &= -\frac{1}{e \cdot n} \cdot \frac{1}{d} \cdot I_x \cdot B \end{aligned} \quad (1)$$

$$U_H = R \cdot \frac{B}{d} \cdot I_x \quad (2)$$

W powyższych zależnościach symbolem n oznaczono koncentrację objętościową nośników ładunku elektrycznego - elektronów.

Współczynnik R nazywany jest stałą Halla, której wartość zależy od właściwości materiału półprzewodnika z którego wykonano płytkę hallotronu. Jeśli do przewodnictwa elektrycznego półprzewodnika przyczyniają się dwa różne typy nośników ładunku (elektrony i dziury), to wartość stałej Halla można obliczyć za pomocą wzoru:

$$R = \frac{n_h \cdot \mu_h^2 - n_e \cdot \mu_e^2}{e \cdot (n_h \cdot \mu_h + n_e \cdot \mu_e)^2}$$

w którym: n_h, n_e – to koncentracje nośników ładunku, odpowiednio: dziur i elektronów,
 μ_h, μ_e – to wartości ruchliwości dziur i elektronów,
 e – wartość ładunku elementarnego.

Półprzewodniki cechuje silna zależność ich przewodnictwa od temperatury, dlatego wartość otrzymana przy użyciu powyższego wzoru jest tylko słuszna dla danej temperatury.

W warunkach laboratoryjnych wartość R stałej Halla można wyznaczyć w oparciu o liczbowe parametry równania charakterystyki prądowo napięciowej, zmierzonej w stałym polu magnetycznym o znanej wartości indukcji B .

Znajomość stałej Halla pozwala oszacować koncentrację nośników ładunku elektrycznego półprzewodnika hallotronu. W przypadku, gdy nośnikami są elektrony korzystamy z połączonych zależności (1) i (2) (pominięto znak „-” z uwagi na bezwzględną wartość koncentracji) relacji:

$$n = \frac{1}{e \cdot R} \quad (3)$$

Natomiast, jeśli nośnikami ładunku są dziury o koncentracji p , to:

$$\begin{aligned} U_H &= \frac{1}{e \cdot p} \cdot \frac{1}{d} \cdot I_x \cdot B = R \cdot \frac{B}{d} \cdot I_x \\ R &= \frac{1}{e \cdot p} \end{aligned}$$

Hallotrony znalazły szerokie zastosowanie w układach do precyzyjnego przemieszczania lub pozycjonowania różnych urządzeń w oparciu o pomiar składowych ziemskiego pola magnetycznego. Wrażliwość hallotronów na zmiany pola magnetycznego wykorzystuje się m.in. w układach elektronicznych kompasów lub układach sterujących orientacją obrazów na ekranach przenośnych telefonów. Miarą jakości hallotronu jest stała hallotronu będąca ilorazem stałej Halla R przez grubość płytki hallotronu (R/d). Do parametrów charakteryzujących zdolność do hallotron reagowania zaliczamy m.in.:

- czułość prądową - $\frac{\Delta U_H}{\Delta I_x} |_{B=const}$ – zwykle wyrażana w $\left[\frac{mV}{mA}\right]$ miara odpowiedzi napięciowej hallotronu wywołana jednostkową zmianą natężenia prądu sterującego, dla stałej wartości indukcji magnetycznej,
- czułość polową - $\frac{\Delta U_H}{\Delta B} |_{I_x=const}$ - zwykle wyrażana w $\left[\frac{mV}{mT}\right]$ lub $\left[\frac{mV}{Gs}\right]$ miara odpowiedzi napięciowej hallotronu wywołana jednostkową zmianą indukcji magnetycznej, dla stałej wartości natężenia prądu sterującego,
- czułość kątową - $\frac{\Delta U_H}{\Delta \alpha} |_{I_x=const}$ - zwykle wyrażana w $\left[\frac{mV}{^\circ}\right]$ lub $\left[\frac{mV}{rad}\right]$ miara odpowiedzi napięciowej wywołana jednostkową zmianą orientacji kątowej hallotronu względem kierunku pola magnetycznego, dla stałej wartości natężenia prądu sterującego.

UKŁAD POMIAROWY

Zestaw do pomiarów składa się z hallotronu znajdującego między układem magnesów wytwarzających w wąskiej szczelinie między nimi stałe i jednorodne pole o znanej wartości indukcji magnetycznej oraz układu mechanicznego zakończonego pokrętkiem ze skalą kątową, zapewniającego obrót magnesów wokół osi. Układ z magnesami zapewnia w pełnym zakresie kąta pełnego zmianę kierunku wektora indukcji B względem powierzchni głównej płytki hallotronu. W obudowie zestawu znajdują się gniazda do podłączenia mierników: woltomierza dla pomiarów U_H i amperomierza dla pomiarów I_x . Prąd sterujący hallotron wymuszany jest w obwodzie przez wysoko stabilizowane źródło prądowe umożliwiające znajdującym się na płycie zestawu płynną zmianę wartości natężenia I_x .

Po włączeniu zasilania włącznikiem znajdującym się w tylnej części obudowy zestawu, wymagane jest odczekanie ok. 3-5 minut na jego ustabilizowanie.

WYKONANIE POMIARÓW

POMIAR CHARAKTERYSTYKI PRĄDOWO-NAPIĘCIOWEJ

1. Do układu hallotronu podłączyć mierniki do pomiaru natężenia prądu sterującego I_x i do pomiaru napięcia Halla U_H . Skręcić do minimum pokrętko regulacji natężenia prądu sterującego I_x . W każdym z mierników użyć przycisków znajdujących się na płycie czołowej, włączając właściwą funkcję pracy (woltomierz lub amperomierz) i odpowiedni zakres pomiarowy.
2. Po sprawdzeniu połączeń przez Prowadzącego, włączyć mierniki a następnie zasilanie układu hallotronu.
3. Pokrętkiem znajdującym się na płycie czołowej układu hallotronu ustawić magnesy w takim położeniu, aby woltomierz wskazał maksymalną wartość napięcia Halla. *(W tym położeniu kierunki wektorów B indukcji pola magnetycznego tworzą kąt prosty z powierzchnią hallotronu.)* W Tabeli Pomiarów zapisać wartość kąta α .
4. Od wartości $I_x = 0$ mA zwiększać stopniowo natężenie prądu sterującego aż do osiągnięcia wartości maksymalnej. W Tabeli Pomiarów notować wskazania mierników I_x i U_H . Pomiarów wykonać dla co najmniej 9 różnych wartości I_x .
W tabeli pomiarów zapisywać ze znakiem dodatnim wartości zmierzonych napięć Halla U_H oraz natężeń prądów sterujących I_x .
5. Zmienić o 180° kąt położenia magnesów. *(W tym położeniu kierunek pola magnetycznego jest przeciwny do ustalonego w pkt.3.)*
6. Dla nowo ustawionej wartości kąta α wykonać pomiary według pkt.4. Wyniki wskazań woltomierza i amperomierza zapisywać w Tabeli Pomiarów ze znakami ujemnymi.
7. Pod Tabelą Pomiarów zapisać informacje istotne dla szacowania niepewności wykonanych pomiarów bezpośrednich: napięcia Halla, natężenia prądu sterującego i kąta położenia magnesów. Zapisać informacje o stałych układu (znajdują się na obudowie układu z hallotronem).
8. Po wykonaniu pomiarów zredukować wartość I_x do zera.

POMIAR CHARAKTERYSTYKI KĄTOWEJ

1. Ustawić kąt $\alpha = 0^\circ$ skręcenia magnesów.
2. Ustalić dowolną wartość I_x z przedziału od 2 mA do 5 mA. W Tabeli Pomiarów zapisać wartość I_x .
3. Od $\alpha = 0^\circ$ zwiększać co 10° kąt położenia magnesów do wartości 350° . W Tabeli Pomiarów notować wartości α i U_H .
4. Po zakończeniu pomiarów zredukować wartość I_x do zera.

TABELA POMIARÓW
CHARAKTERYSTYKA PRĄDOWO-NAPIĘCIOWA

α [°]	I_x [mA]	U_H [V]
	... ..	... ..

TABELA POMIARÓW
CHARAKTERYSTYKA KĄTOWA

I_x [mA]	α [°]	U_H [V]
	0	
	10	
	... ..	... ..
	340	
	350	

PRZYRZĄDY POMIAROWE, NIEPEWNOŚCI POMIARÓW

Miernik	woltomierz, U_H	amperomierz, I_x	kątomierz, α
Rodzaj Typ / Producent	<i>analogowy/cyfrowy</i>	<i>analogowy/cyfrowy</i>	<i>nie dotyczy</i>
Zakres pomiarowy Z	..... [ ]	..... [ ]	<i>nie dotyczy</i>
Niepewność Wzorcowania* $\Delta_d(x)$	$C_1 = \dots [\dots]$ $C_2 = \dots [\dots]$	$C_1 = \dots [\dots]$ $C_2 = \dots [\dots]$	..... [.....]
Niepewność eksperymentatora $\Delta_e(x)$	..... [ ]	..... [ ]	..... [.....]

OPRACOWANIE WYNIKÓW POMIARÓW

CHARAKTERYSTYKA PRĄDOWO - NAPIĘCIOWA

1. Dla dowolnej niezerowej wartości I_x wykonać przykład oszacowania wartości rozszerzonej ($k = 2$) całkowitej niepewności $u(I_x)$:

$$U(I_x) = k \cdot u(I_x) = k \cdot \sqrt{\frac{(\Delta_e(I_x))^2 + (C_1 \cdot I_x + C_2)^2}{3}} \quad (4)$$

2. Wykonać przykład oszacowania rozszerzonej ($k = 2$) standardowej niepewności $U(U_H)$:

$$U(U_H) = k \cdot u(U_H) = k \cdot \sqrt{\frac{(\Delta_e(U_H))^2 + (C_1 \cdot U_H + C_2)^2}{3}} \quad (5)$$

3. Wykonać pozostałe obliczenia i uzupełnić wynikami Tabelę Wyników.

TABELA WYNIKÓW

α	I_x	$U(I_x)$	U_H	$U(U_H)$
[°]	[mA]	[mA]	[V]	[V]
		...	...	...

4. Wykonać wykres zależności napięcia Halla U_H od natężenia prądu sterującego I_x . Prostą przerywaną zaznaczyć trend ułożenia punktów doświadczalnych.
5. Korzystając z funkcji REGLINP (arkusz Excel) wyznaczyć wartości parametrów równania prostej ($U_H = a \cdot I_x + b$) najlepiej dopasowanej do trendu ułożenia punktów doświadczalnych na wykresie. W Tabeli Wyników zapisać wartości a i b , ich niepewności oraz podać ich jednostki.

TABELA WYNIKÓW

	nachylenie		odcięta		miara jakości dopasowania
	a	u(a)	b	u(b)	R ²
	[uzupełnij jednostkę]	[uzupełnij jednostkę]	[uzupełnij jednostkę]	[uzupełnij jednostkę]	[-]
przed zaokrągleniem					
po zaokrągleniu					

6. Dysponując wartościami: nachylenia (a) prostej najlepszego dopasowania i stałych użytego układu doświadczalnego, obliczyć wartość stałej Halla R (2) półprzewodnika hallotronu:

$$R = \frac{a \cdot d}{B_0} \quad (6)$$

7. Oszacować wartość niepewności $U(R)$:

$$u(R) = \sqrt{\left(\frac{\partial R}{\partial a} u(a)\right)^2 + \left(\frac{\partial R}{\partial d} u(d)\right)^2 + \left(\frac{\partial R}{\partial B_0} u(B_0)\right)^2} = R \cdot \sqrt{\left(\frac{u(a)}{a}\right)^2 + \left(\frac{u(d)}{d}\right)^2 + \left(\frac{u(B_0)}{B_0}\right)^2} \quad (7)$$

8. Obliczyć koncentrację n nośników ładunków w badanym półprzewodniku:

$$n = \frac{1}{e \cdot R} \quad (8)$$

9. Oszacować wartość niepewności $u(n)$:

$$u(n) = \sqrt{\left(\frac{\partial n}{\partial R} u(R)\right)^2} = n \cdot \frac{u(R)}{R} \quad (9)$$

CHARAKTERYSTYKA KĄTOWA

10. Dla dowolnej niezerowej wartości α wykonać przykład oszacowania wartości rozszerzonej ($k = 2$) standardowej niepewności $U(\alpha)$:

$$U(\alpha) = k \cdot u(\alpha) = k \cdot \sqrt{\frac{(\Delta_d(\alpha))^2 + (\Delta_e(\alpha))^2}{3}} \quad (10)$$

11. Wykonać przykład oszacowania wartości rozszerzonej ($k = 2$) niepewności $U(U_H)$:

$$U(U_H) = k \cdot u(U_H) = k \cdot \sqrt{\frac{(\Delta_e(U_H))^2 + (C_1 \cdot U_H + C_2)^2}{3}} \quad (11)$$

12. Wykonać pozostałe obliczenia a wartościami uzupełnić Tabelę wyników.

TABELA WYNIKÓW

I_x	α	$U(\alpha)$	U_H	$U(U_H)$
[mA]	[°]	[°]	[V]	[V]
	...		... ..	

13. Wykonać wykres zależności U_H napięcia Halla od kąta α zawartego między normalną do płaszczyzny hallotronu i kierunkiem pola magnetycznego. Pod tytułem wykresu zamieścić informację o wartości natężenia I_x prądu sterującego płynącego przez badany hallotron. W sposób gładki zaznaczyć linią przerywaną trend ułożenia punktów doświadczalnych. (Trend ułożenia punktów doświadczalnych powinien odzwierciedlać oczekiwane przez teorię zmiany wartości składowej wektora B_0 , prostopadłej do powierzchni hallotronu).

14. Wykorzystując wykres otrzymany w pkt. 14 wybrać arbitralnie zbiór kilku punktów doświadczalnych otaczających z obu stron obszar bliski $\alpha = 90^\circ$ (lub alternatywnie $\alpha = 270^\circ$), układających się w quasi-liniowy trend.

15. Dla punktów wybranych w pkt. 14 wykonać wykres zależności U_H od α . Prosta linią przerywaną zaznaczyć trend ułożenia punktów doświadczalnych. Pod tytułem wykresu zamieścić informację o wartości natężenia I_x prądu sterującego płynącego przez badany hallotron.

16. Korzystając z funkcji REGLINP wyznaczyć wartość a nachylenia prostej $U_H = a \cdot \alpha + b$. W Tabeli Wyników zapisać otrzymaną wartość, jej niepewność $u(a)$ oraz R^2 .

TABELA WYNIKÓW

	nachylenie		miara jakości dopasowania
	a	u(a)	R^2
	$\left[\frac{V}{1^\circ}\right]$	$\left[\frac{V}{1^\circ}\right]$	[-]
przed zaokrągleniem			
po zaokrągleniu			

17. Korzystając z otrzymanej w pkt. 17 wartości a obliczyć wartość parametru γ charakteryzującego czułość połową (kątową) badanego hallotronu:

$$\gamma = a \quad (12)$$

Uwaga: relacja [12] jest prawdziwa tylko w obszarach bliskich $\alpha = 90^\circ$ lub $\alpha = 270^\circ$, gdy zmianie ulega znak U_H .

18. Oszacować niepewność $u(\gamma)$:

$$u(\gamma) = \sqrt{\left(\frac{\partial \gamma}{\partial a} \cdot u(a)\right)^2} = u(a) \quad (13)$$

19. Opracować i zapisać wnioski z ćwiczenia.

LITERATURA

- [1] BUSZMANOW B., CHROMOW J.: Fizyka ciała stałego, WNT, Warszawa 1973.
- [2] SZCZENIOWSKI S.: Fizyka doświadczalna, t. III, PWN, Warszawa 1980.
- [3] Ćwiczenia Laboratoryjne z Fizyki (praca zbiorowa), Skrypt Nr 279, Politechnika Opolska 2007.